

MƏKTƏB-İLK PEŞƏ-İXTİSAS TƏHSİL-ALİ MƏKTƏB” SİSTEMİNDƏ ŞAĞİRD LƏRİN PEŞƏYÖNÜMÜ İŞLƏRİNİN TƏŞKİLİ

Nizami Quliyev

<https://orcid.org/0009-0005-4524-1531>

Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan.

*Yazışılan müəllif: nizamiguliyev@gmail.com; Tel.: +94-70-3177254 (Yalnız bir müəllif)

XÜLASƏ

Məktəb təlimi zamanı peşə yönümü işi şagirdlərin peşələrin ilkin, elementar təhlilinə yönəlməlidir. O, özündə iki əsas məqamı ehtiva etməlidir: peşələrin məzmununu və bunun üçün lazım olan *qabiliyyət və bacarıqları*. Sonra bu stereotip gözlənilən peşə maraqlarına uyğun olaraq özünəqiymət, özünütəhsil və özünütərbiyə məqamları vurğulanmaqla çoxsaylı peşə seçmə materialları əsasında möhkəmləndirilməlidir. Bunların reallaşmasında məktəbin ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələri və ali məktəblərdə qarşılıqlı əməkdaşlığı mühüm yer tutur. Təlim prosesində şagirdlərin yaradıcılıq imkanlarını “orta məktəb-ilk peşə-ixtisas təhsili-ali məktəb” sistemində intellektual fəaliyyətin inkişafında varisliyi təmin edən xüsusi pedoqoji texnologiyaları həyata keçirməklə reallaşdırılmaq mümkündür. Burada varislik ənənələrinin qoruyub saxlanılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Orta məktəblə ali məktəb arasında varislik birgə təhsil fəaliyyətində əmələ gələrək və vahid dəyərlər şkalası əsasında təyin edilərək yeni ənənələrin formalaşdırılmasına səbəb olmalıdırlar.

Açar sözlər: *Uşaq, gənclər, peşə məktəbi, ali məktəb, valideyin,*

Əsas hissə

Uşaq və gənclərin əməyə və peşə seçməyə hazırlanması problemi digər xalqlarda olduğu kimi, Şərqi xalqların, o cümlədən Azərbaycan xalqının pedoqoji fikir tarixində özünəməxsus yer tutmuş, bir çox yazılı abidələrdə və mütəfəkkirlərin əsərlərində özünəməxsus şəkildə əks olunmuşdur.

Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Nizami Gəncəvidən tutmuş zamanəmizin ən böyük filosof, şair, yazıçı və pedaqoqları peşə haqqında, peşə, sənət adamları haqqında, hər hansı bir peşəyə yiyələnmərkən onu qəlbən sevməyə sevməyə aid bu gündə öz tərəvətini saxlayan hikmətli sözlər demiş, mənalı fikirlər söyləmişlər. N. Gəncəvi, N. Tusi, M. Füzuli, Ə. Marağayı, M. H. Naxçıvani, maarifçilər- A. Bakıxanov, S. Ə. Şirvani, M. T. Sidqi, N. Nərminav, Ü. Hacıbəyov və onlarca başqaları yazdıqları əsərlərdə uşaq və gənclərin öz bacarıq və qabiliyyətlərinə münasib peşə, sənət seçməyin zəruriliyini qeyd etmiş və bunun gənc nəslin həyatında nə dərəcədə mühüm rol oynadığını göstərmişlər.

Peşə və sənət sahibi olmağın faydası haqqında olan xalq yaradıcılığı nümunələrindən çıxan nəticə ondan ibarətdir ki, vəzifə, titullar, mənəb, var-dövlət əldən gedə bilər, ancaq sənət insanın əlində qalar, dərdə gündə ona kömək olar. Qeyd edək ki, professor Ə. Həşimovun və professor F. Sadıqovun uzun illik araşdırmaları və dərin məzmunlu tədqiqatları bu baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Halal zəhmətlə yaşamağın vacibliyi, sənətin əhəmiyyəti haqqında müqəddəs kitabımız “Qurani-Kərim” də də maraqlı və dəyərli fikirlər vardır. Orada deyilir: “Allah heç kəsi qüvvəsi çatmayan işi görməyə vadar etməz. Hər kəsin qazandığı yaxşı əməldə, pis əməl də özünə aiddir”, “içərinizdə insanları yaxşılaşdırmağa çağırın, xeyrli işlər görməyi əmr edən və pis əməlləri qadağan edən bir camaat olsun”.

Şərqi böyük ədəbi abidələrindən olan “Qabusnamə”də deyilir: “Sənəti olmayan adamlar gövdəsi olub, kölgəsi olmayan Muğilan ağac kiçmi faydasız olurlar, nə özlərinə xeyir verirlər, nə başqalarına”. “Elm və

sənət öyrənmək, istər böyük olsun, istər kiçik, hamıya vacibdir, çünki insanın öz tay-tuşları arasında üstünlüyü yalnız elm və sənətə görə əldə edə bilər.

“Qobusnamə”də peşələrin qruplaşdırılması ilə bağlı verilən fikirlər də maraqlıdır: 1)peşəyə aid olan elmlər; 2) elmə aid olan peşələr; 3) ağıl işlətməklə əmələ gələn peşələr

Kitabın müəllifi Qobus hər bir insanın öz peşəsini yaxşı bilməsini və peşələrin daxili xüsusiyyətlərini bilməyi zəruri sayır.

Şərqi digər ən böyük abidələrdən biri olan “Kəlilə və Dimnə” də də peşə , sənət kəsb etməyin faydasından danışılmış və onlar xoşbəxtliyin səbəbi kimi dəyərləndirilmişdir əsərdə deyilir: “Hər kəs fitri əql və kamal sahibi olub sənət kəsb etməyə çalışsa , bəşəriyyətin əldə etdiyi təcrübələr haqqında düşünüb onlardan bacarıqla istifadə etsə , həm bu dünyada öz arzusuna çatır , həm o dünyada xoşbəxt olar”.

Türk xalqının görkəmli simalarından biri olan Mövlana Cəlaləddin Rumi insanın yalnız meyilli olduğu işlə məşğul olmasını , bu işdə öz gücünü sərf etməsini və meyili olmayan işlə könülsüz məşğul olmamağı zəruri hesab etmişdir .Rumi bu münasibətlə “Məsnəvi “sində yazırdı :”Dünya işlərindən ,zövqlərindən hansına meylin varsa məhz həmin andan sən o işdə nə işə yapma gücünü açıq –aşkar göstər ,o işi öz xoşunla və bildiyin kimi görməyə başlayarsan .Meylin və istəyin olmayan bir işi işə könülsüz qəbul edib : “Qul nə etsin ki ? Bu uca Allahın təqdiridir”-deyə düşünərsən.

Böyük Azərbaycan mütəfəkkiri N.Gəncəvi peşə və sənət seçməyin faydasını yüksək dəyərləndirilmiş və onu halal yaşamağın əsas amili kimi qiymətləndirilmiş .O,əməyə ,əmək adamlarına yüksək qiymət vermiş ,işgüzar adamları bal arısına bənzətmiş ,halal zəhmətlə yaşamağı ən böyük nemət hesab etmişdir

Yeni şəraitdə aydın olur ki,dar ixtisaslı mütəxəssis yeni,daima dəyişən şəraitə uyğunlaşa və peşə cəhətdən çevik ola bilmir. Bizim daha savadlı,yüksək idrakı qabiliyyətlərə malik,daima dəyişkən aləmdə,qeyri-standart situasiyalarda müstəqil qərarlar qəbul etməyi,mümkün qədər yüksək nəticələri əldə etməyi bacaran mütəxəssisə ehtiyacımız var. Əmək bazarında real rəqabət yaranır ki, burada uğur əldə etməyin əsas şərti təhsilin,mütəxəssis hazırlığın keyfiyyəti,mütəxəssisdə cəmiyyətin sosial sturukturunda öz layiqli yerini tutmağa,öz iddialarını təmin etməyə,özünü rəallaşdırmağa imkan verən keyfiyyətlərin olmasıdır.

Uzunmüddətli adaptasiya dövrü keçmədən öz peşə fəaliyyətinə başlamağa hazır olan,təhsil mühitinin daima dəyişən şəraitində hərəkət etməyə qadir mütəxəssislərə olan ehtiyacla gələcək mütəxəssislərin peşə səriştəliliyinin aşağı səviyyədə olması arasında ziddiyyət “orta məktəb-ali məktəb” sistemində fasiləsiz təhsil probleminə və insanın daxili potensialına diqqətin artırılmasını,gələcək mütəxəssislərin yaradıcı özüinkışafına səbəb olan təhsil mühitinin yaradılmasını aktuallaşdırır (1.47).

Artıq məktəb təhsilinin yuxarı siniflərində gələcək mütəxəssislərin həyat əhəmiyyətli dəyərlərinin formalaşması prosesi gedir. Buna görə də yuxarı sinif şagirdlərinin yaş xüsusiyyətləri ilə bağlı olan bu səmərəli dövr əldən buraxılmamalıdır. Bu dövrdə şagirdə ümumi,lakin davamlı oriyentasiya halında gələcək peşə motivasiyasının təməli qoyulmalıdır. Yəni o, insanların həyatında əməyin əhəmiyyətini dərk etməli,onda əməyə hörmət və rəğbət aşılmalıdır. Elə həmin bu dövrdə də gələcək peşəyə münasibətlə bağlı ən müxtəlif motivlərin formalaşacağı əsas xəttlər müəyyən olunmalıdır.

“Orta məktəb-ilk peşə-ixtisas təhsili-ali məktəb” sistemində peşə yönümü işi sahəsində əlaqələrin möhkəmləndirilməsində müxtəlif iş formalarının əhəmiyyəti az deyildir (2. 234). Tədqiqat prosesində sorğu keçirdiyimiz şagirdlərin demək olar ki, hamısının ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrini,orada öyrədilən peşələri öz gələcək həyat planlarına daxil etməmələrinin səbəbini öyrənməyə çalışdıq. Məlum olan ən mühüm nəticələr-şagirdlərin öz gələcək planlarını ali təhsil üzrə qurduqlarını, ikincisi,bu tip tədris müəssisələrində hansı peşələr öyrədildiyindən xəbərsiz olduqlarını və nəhayət,belə məktəblərə yaxşı oxumayanların və “özlərini yaxşı aparmayannıların” göndərildiklərini bildirmələri oldu. Bütün bunlar onu göstərir ki, mətəvlərlə texniki-peşə təhsili müəssisələrinin əlaqəsinin möhkəmlənməsiə ciddi ehtiyac vardır. Bunun üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini əlverişli hesab edirik;

-bazar iqtisadiyyatının tələblərinə müvafiq peşə və ixtisasların profesio-qramının hazırlanması və şagirdlərin bunlarla tanış edilməlidir;

-gələcək peşə yollarını ali təhsil almaq üzrə planlaşdırmayan şagirdlərin ilk peşə-ixtisas müəssisələrində öyrədilən peşələr və xalq sənəti üzrə motivlər və maraqlar formalaşdırmaq;

- şagirdlərdə gələcək karyeranın yalnız ali təhsil almaqdan başlanmadığı fikrini formalaşdırmaq və texniki-peşə təhsili müəssisələri haqqında olan mənfi təsəvvürləri aradan qaldırmaq;

-ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələri haqqında olan mənfi təsəvvürləri aradan qaldırmaq;

-ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinə şagirdlərin ekskursiyalarının təşkili, şagirdlərin orada olan tədris prosesi,maddi-texniki baza, texniki təchizat, şagirdlərin həyat tərzi və s. ilə tanış edilməsi;

-ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin müəllim və istehsalat təlimi ustalarının qarşılıqlı surətdə ümumtəhsil məktəblərinə gəlmələri,şagirdlər qarşısında çıxışlar etmələri və s.

Qeyd edək ki, bu prosesə valideynlərin də cəlb edilməsi zəruridir. İlk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin tək-cə məktəblə,şagirdlərlə deyil, valideynlərlə də bu sahədə mütəşəkkil və məqsədyönlü iş aparmaları onların həm özlərinin,həm də övladlarının peşəyönümünün düzgün reallaşmasına əlverişli təsir göstərə bilər. Bu baxımdan müəllim və mütəxəssislərin valideynlərlə maarifləndirici işlərin aparması,məktəb rəhbərlərinin,məktəb psixoloqunun, istehsalat təlimi ustalarının bu işə məsuliyyətlə yanaşmaları mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün mövcud əlaqə formalarından istifadə edilməsi faydalıdır.

“Qeyd məktəb-ilk peşə-ixtisas təhsili-ali məktəb” sistemində peşə yönümü işlərinin aparılmasında orta məktəblərin,ali məktəblərlə əlaqəsi xüsusi yer tutur (3.115).

“Orta məktəb-ilk peşə-ixtisas təhsili-ali məktəb” sistemində peşə yönümü işi sahəsində əlaqələrin möhkəmləndirilməsində bir sıra faydalı iş formaları vardır. Onlardan yuxarı sinif şagirdləri arasında faydalı iş formaları vardır. Onlardan yuxarı sinif şagirdləri arasında ali məktəb müəllimləri tərəfindən təşviqat işinin aparılmasını,onlarla görüşlərin keçirilməsini, tematik söhbətlərin aparılmasını və s. Qeyd etmək olar.

Bu baxımdan üç münasibət xüsusi qeyd etmək lazım gəlir:

1.İşsizliyin aradan qaldırılması,işlə təmin olunmasının asanlığı. Bu baxışların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, peşə seçməyə iqtisadiyyatın müasir axarı istiqamətindən yanaşılır və elə peşə və ixtisasların seçilməsi planlaşdırır ki, bu sahədə işə,fəaliyyətə imkan və ehtiyac daha geniş olsun. Peşəyə yiyələndikdən sonra işsizlik problemi yaranmasın.

2.Əmək haqqının daha çox olması,bu peşə ilə daha çox qazanc əldə etmənin mümkünlüyü. Bu istiqamət üzrə meylin valideynlər arasında daha güclü olması nəzərə çarpır. Valideynlər çox vaxt elə peşələrin seçilməsini arzu və təklif edirlərki, bu sahədə yüksək əmək haqqı vardır və daha çox qazanc əldə etmək mümkündür.

3.Peşənin şəxsiyyətin sosiallaşması amili olması. Bu istiqamət üzrə yaşmanın mahiyyətində peşəyə şəxsiyyətin özünün mahiyyətinin zənginləşməsi,onun sosial statusunun yüksəlməsi vasitəsi olması durur.

Ailələrin peşə-ixtisas səviyyəsini araşdırdıqda aşağıdakı 3 tip ailənin olduğunu müəyyənləşdirdik:

1.Övladlarının ata,baba,yaxud ana və nənənin peşəsini seçdikləri ailələr-21 ailə

2.Övladlarının 1-2 nəfərinin atanın və ya ananın peşəsini seçdikləri ailələr-37 ailə

3.Övladlarından heç birinin peşəsinin valideynlərinin peşəsi ilə uyğun olmadığı ailələr-27 ailə.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1.M. İlyasov. “Peşəyönümünün əsasları”. Bakı 2011

2. H.İ.Krazkov. “Metodik işin məzmunu”. Bakı 1980.

3. M.İlyasov. “Peşə ixtisası seçimi” Bakı 2015

4. M.İlyasov “Şagirdlərin peşə seçməyə hazırlanması” Bakı 1983.

SUMMARY

ORGANIZATION OF CAREER GUIDANCE ACTIVITIES FOR STUDENTS IN THE 'SCHOOL - VOCATIONAL EDUCATION - HIGHER EDUCATION' SYSTEM"

Nizami Guyliyev

During school education, career guidance should be directed towards the initial and elementary analysis of professions. It should include two main aspects: the content of professions and the necessary skills and abilities required for them. Later, this model should be reinforced based on multiple career selection materials, emphasizing self-assessment, self-education, and self-discipline in accordance with expected career interests. The collaboration between schools, vocational education institutions, and higher education institutions plays a crucial role in implementing these aspects.

In the learning process, students' creative potential can be realized through the implementation of special pedagogical technologies that ensure continuity in the intellectual development of the "school - vocational education - higher education" system. Preserving the traditions of continuity is of great significance. The continuity between secondary schools and universities should be formed through joint educational activities and determined based on a unified value system, leading to the establishment of new traditions.

Keywords: *Child, youth, vocational school, university, parent.*

РЕЗЮМЕ

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ В СИСТЕМЕ «ШКОЛА – НАЧАЛЬНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ»

В процессе школьного обучения профориентационная работа должна быть направлена на первоначальный и элементарный анализ профессий. Она должна включать два основных аспекта: содержание профессий и необходимые для них способности и навыки. Затем этот стереотип должен быть закреплён на основе множества материалов по выбору профессии, подчёркивая моменты самооценки, самообразования и самовоспитания в соответствии с предполагаемыми профессиональными интересами. В реализации этих аспектов важную роль играет сотрудничество школ с учреждениями начального профессионального и высшего образования.

В учебном процессе творческие возможности учащихся могут быть реализованы путем внедрения специальных педагогических технологий, обеспечивающих преемственность в развитии интеллектуальной деятельности в системе «школа – начальное профессиональное образование – высшее учебное заведение». Сохранение традиций преемственности имеет важное значение. Преемственность между средними школами и вузами должна формироваться посредством совместной образовательной деятельности и определяться на основе единой шкалы ценностей, что приведет к формированию новых традиций.

Ключевые слова: *ребенок, молодежь, профессиональное училище, вуз, родитель.*